

METODOLOGIA INVESTIGĂRII INFRAȚIUNILOR CONTRA PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

Conf. univ. dr. **Augustin Lazăr**

Procuror General Adj. Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia

Procesul de conștientizare a răspunderii față de patrimoniul cultural național și preocupările privind ocrotirea bunurilor culturale au avut o evoluție îndelungată și dificilă. Pe măsura progresului social această idee s-a conturat în istoria culturii, prin scrierile unor oameni de cultură, în acte normative și în jurisprudență, determinând apariția primelor măsuri de protejare a patrimoniului cultural.

Astfel, în secolul I d. Cr., împăratul Vespasian se prezenta “un conservator al edificiilor publice și un restaurator al celor private”. În anul 1162, un edict papal declara Columna lui Traian: “monument al eternității”, care “nu trebuie să fie distrus sau mutilat niciodată, ci trebuie să rămână așa cum este spre cinstea poporului roman, până la sfârșitul lumii”¹. Statele italiene au remarcat, devreme, grație numeroaselor monumente antice pe care le dețineau și tradiției, bine integrate, a braconajului arheologic sistematic, că bunurile culturale necesită o protecție specială. Primul act normativ de protejare a patrimoniului cultural este considerat decretul emis de Papa Pius II, în anul 1464, prin care a interzis scoaterea operelor de artă din Vatican. Mai târziu, în anul 1534, la inițiativa Papei Paul al III-lea a fost înființat primul organism având ca scop identificarea și protejarea vestigiilor antice, denumit “Comisariatul antichităților”.

Începând cu perioada Renașterii, artefacte ca vasele de argint și bronz, sculpturile antice etc. erau conservate în colecțiile de artă ale caselor nobiliare din Italia, apoi ale statelor din Europa de Nord. Acestea reprezentau un *indicium nobilitatis* și o dovadă a vechimii familiilor aristocrate, cu origine revendicate în perioada imperială romană. În secolele XVIII și XIX, expediții ca a lui Napoleon Bonaparte în Egipt și călătoriile de formare întreprinse de reprezentanții caselor aristocrate și burgheze europene, în țările clasice ale Antichității, au trezit interesul pentru colecționarea artei egiptene, grecești și romane, apoi entuziasmul pentru cultura antică². Fenomenul a cunoscut o dezvoltare amplă în secolul XIX, cunoscut ca fiind marea epocă a arheologilor amatori și a debutului comerțului cu antichități. Adeseori, artefactele erau oferite spre vânzare muzeelor, colecțiilor universitare sau private, centrele europene cele mai dinamice în acest domeniu fiind Parisul, apoi Londra.

În 1791, în Franța a fost creat Comitetul Instrucției Publice, însărcinat să vegheze la conservarea monumentelor și operelor de artă. Protejarea patrimoniului cultural național a fost continuată în perioada lui Napoleon Bonaparte, când au fost create în premieră mondială, cu putere de exemplu, instrumente de aplicare a unei politici ferme de ocrotire. În Germania (Bavaria) începând cu 1826 s-a instituit obligativitatea inventarierii bunurilor culturale și a creării zonelor de protecție pentru monumentele istorice iar în 1890 s-a înființat Oficiul de Stat Bavarez pentru Protecția Monumentelor. Instituții similare au luat ființă în numeroase alte state europene: Polonia (1843 - Conservator general pentru operele de artă), Austria (1853 - Comisia Centrală pentru studiul și protecția operelor de artă și a monumentelor istorice), Rusia (Comisia arheologică imperială, 1853 - Comisia de săpături de pe lângă Ministerul Curții, 1864 - Societatea de Arheologie).

¹ A se vedea S.A.Luca, *Arheologia generală, prima parte*, Alba Iulia, 1999, p.25

² A se vedea B.Deppert-Lippitz, *Die strukturen des legalen und ilegalen Handels mit Antiken*, p.3, lucrare prezentată la Conferința internațională privind combaterea traficului ilegal cu bunuri culturale sustrate din siturile Europei Centrale și de Sud-Est, Alba Iulia, 29-31 mai 2007.

În Principatele Române, primele reglementări pe linie de stat pentru apărarea și conservarea patrimoniului cultural au apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Astfel, în 1860, în Țara Românească a fost înființată Comisia pentru Cercetări Istorico - Arheologice, având competențe privind cercetarea și înregistrarea bunurilor culturale - artistice. La 26 martie 1892, România a adoptat „Legea pentru conservarea monumentelor publice”, care prevedea instituirea pe lângă Ministerul Instrucției Publice a Comisiei pentru ocrotirea și conservarea monumentelor publice, însărcinată cu întocmirea inventarului general al tuturor edificiilor și obiectelor vechi din țară care prezintă un deosebit interes istoric sau artistic.

Fenomenul a cunoscut o dezvoltare amplă în secolul XIX, cunoscut ca fiind marea epocă a arheologilor amatori și a debutului comerțului cu antichități. Adeseori, artefactele erau oferite spre vânzare muzeelor, colecțiilor universitare sau private, centrele europene cele mai dinamice în acest domeniu fiind Parisul, apoi Londra.

Dezvoltarea energetică a pieței internaționale de bunuri culturale în anii 70 ai sec. XX a determinat creșterea interesului față de acest gen de comerț pentru care, până atunci, erau interesate îndeosebi muzeele și un mic cerc de colecționari, cunoscători ai domeniului. Comerțul cu bunuri culturale a devenit, astfel, atractiv și pentru *investitori*, iar alături de colecționarii pasionați de istorie și cultură, s-a dezvoltat o categorie de colecționari cu interese generale de artă, dar mai ales de plasare a fondurilor pe care le dețineau, în bunuri culturale de valoare.

Cererile în continuă creștere ale pieței au stimulat dezvoltarea unei categorii de intermediari-colectorii reprezentând „zona gri” de conexiune între ofertanții primari ai „pieței negre” și dealerii oficiali. Acești intermediari dinamici au început să se deplaseze în căutare de oferte pe „piața neagră” din statele și regiunile bogate în situri arheologice

1. În **România**, situația de fapt în domeniul protecției patrimoniului cultural național a înregistrat, după 1989, un *trend* de creștere vertiginosă a criminalității, în strânsă legătură cu evoluțiile internaționale ale acestui fenomen.

Din examinarea datelor statistice ale structurilor specializate din Poliția Română, rezultă că infracțiunile cel mai frecvent săvârșite contra patrimoniului cultural național sunt: *furtul operelor de artă, a bunurilor arheologice și de cult; distrugerea bunurilor culturale mobile și imobile; efectuarea de către persoane fizice neautorizate a unor detecții sau săpături în siturile arheologice; efectuarea unor operațiuni de export ilegal a bunurilor culturale mobile clasate*. Astfel, numai în perioada 2001 – 2005 au fost comise, în total, 1595 infracțiuni reprezentând furturi de bunuri de artă și de cult, distrugerii de bunuri culturale mobile și imobile. În aceeași perioadă, au fost puse în *urmărire generală* 3016 bunuri culturale mobile, dintre care au fost *recuperate* 2436 bunuri. Cele mai multe bunuri culturale au fost sustrate din: locuințe (colecții particulare) – 917 (tablouri, icoane, statuete etc.), lăcașuri de cult – 618; muzee –248; situri arheologice – 15. Spre exemplu, inculpații, organizați în grupuri, se deplasau cu autoturismele în diverse localități din țară, unde au pătruns prin efracție în mai multe biserici și cimitire, de unde au sustras un mare număr de bunuri de cult (clopote, icoane, potire, statuete etc.) pe care le-au vândut pe piața neagră în țară și în străinătate.³

Dezvoltarea energetică a pieței internaționale de bunuri culturale în anii 70 ai secolului XX a determinat creșterea interesului față de acest gen de comerț pentru care, până atunci, erau interesate îndeosebi muzeele și un mic cerc de colecționari cunoscători ai domeniului. Comerțul cu bunuri culturale a devenit, astfel, atractiv și pentru *investitori* iar alături de colecționarii pasionați de istorie și cultură s-a dezvoltat o categorie de colecționari cu interese generale de artă, dar mai ales de plasare a fondurilor pe care le dețineau, în bunuri culturale de valoare.

Cererile în continuă creștere ale pieței au stimulat dezvoltarea unei categorii de intermediari – colectorii reprezentând „zona gri” de conexiune între ofertanții primari ai „pieței negre” și dealerii

³ A se vedea Curtea de Apel Alba Iulia, secț. pen., dec. nr. 343/A/2003 pronunțată în dosarul nr. 5006/2003 (nepublicată); Tribunalul Timiș, secț. pen., sent. pen. nr. 176/2001 pronunțată în dosarul nr. 6247/2000 (nepublicată).

oficiali. Acești intermediari dinamici au început să se deplaseze în căutare de oferte pe „piața neagră” din statele și regiunile bogate în situri arheologice.

Analizele de specialitate au relevat că modurile de operare cel mai frecvent utilizate de infractori sunt: forțarea ușilor și a sistemelor de asigurare, spargerea și escaladarea ferestrelor, tăierea grilajelor, utilizarea cheilor potrivite, abaterea atenției personalului angajat pentru asigurarea securității bunurilor culturale.

În prezent, sunt puse în urmărire internațională 420 bunuri culturale mobile sustrase: 62 tablouri, 47 icoane, 12 statuete, 109 cărți, 8 brățări dacice din aur etc. Pe pagina Web a Poliției Române au fost publicate fotografiile altor 233 bunuri culturale urmărite.⁴ În urma acțiunilor investigative întreprinse de structura de specialitate din cadrul Inspectoratului General al Poliției Române, a fost recuperată, spre exemplu, statuia din bronz, reprezentând nud de femeie, realizată de un artist francez și sustrasă în anul 2000 din Parcul Herăstrău. A fost recuperat, de asemenea, bustul din bronz al revoluționarului Eftimie Murgu, monument istoric sustras în noaptea de 27/28.01.2006 din localitatea Bozovici, jud. Caraș – Severin.

Între *bunurile de cult de valoare deosebită*, susceptibile a face parte din patrimoniul cultural național, recuperate de organele judiciare se numără: *Chivotul Mănăstirii Hobița*, jud. Gorj, atribuit sculptorului Constantin Brâncuși, bun estimat la valoarea de 2 mil. dolari SUA, sustras în vara anului 2000; *icoana „Fecioara Maria cu Pruncul”* evaluată la 300.000 dolari SUA, sustrasă în noaptea de 16/17.05.2003, prin efracție și anihilarea sistemului de alarmă al Bisericii „Sfântul Nicolae” din mun. Brașov; *mitra arhierască* din secolul XIX, lucrată cu fir de aur și pietre prețioase, aparținând Episcopiei Buzăului și evaluată la 5 miliarde lei etc.

Frecvența furturilor comise prin efracție este explicată, similar altor state est - europene, prin depozitarea bunurilor culturale în locuințe private (colecțiile), muzee sau lăcașuri de cult (biserici, sinagogi și alte clădiri sacre) cărora le lipsesc sistemele de securitate. Alte bunuri culturale au fost sustrase din curțile nepăzite ale muzeelor sau din incintele acestora cu concursul unor angajați, adeseori la comanda unor colecționari din Italia, Germania, Austria sau din țară.

Braconajul arheologic în siturile clasate monument istoric, unele aflate pe lista UNESCO a monumentelor patrimoniului cultural mondial, reprezintă o infracțiune care a fost frecvent întâlnită în România. Faptele erau comise de grupuri specializate, organizate în asociații infracționale, dotate cu echipamente de detecție performante, autoturisme de teren, mijloace radio de comunicații, câini de pază și chiar arme. Membrii acestor grupări își plasează piesele arheologice sustrase din situri, unor colecționari și „investitori” din țară, adeseori persoane publice, la care apelează solicitându-le protecția față de organele judiciare, prin campanii de presă, consiliere și intervenții publice, denunțuri penale împotriva magistraților etc. Grupările sunt, de asemenea, în contact cu rețelele internaționale de traficanți români, sârbi, germani, italieni etc., care scot ilegal din țară bunurile culturale sustrase din situri și le plasează pe piața neagră, prin tranzacții ilegale, unor colecționari din statele UE sau SUA.

Obiectivele de interes major pentru braconieri sunt siturile cetăților dacice și ale castrelor romane din zona Munților Orăștiei, aflate în județele Hunedoara și Alba, dar și cele din județele Olt, Teleorman, Tulcea, Constanța (cetățile grecești), Caraș-Severin, Timiș, Bihor, Bistrița-Năsăud și Sălaj. Aceste situri au fost frecvent vizate de *raiduri ale „echipajelor” de braconieri* care au efectuat detecții apoi săpături neautorizate, în perimetrul unor șantiere arheologice, de unde au sustras mii de piese. Autorii sunt interesați îndeosebi de tezaure monetare, bijuterii, artefacte funerare, arme și echipament militar (săbii, coifuri, scuturi, fibule etc.). În urma acțiunii lor, contextul arheologic este devastat iar specialiștii au găsit adeseori, la fața locului, diverse piese ceramice sau din metale comune aruncate sau distruse (vase, opaițe, unelte gospodărești etc.).

Informațiile privind locațiile siturilor arheologice bogate în artefacte pot fi găsite adeseori pe site-uri de Internet care operează legal, dar și în cărțile de specialitate publicate de cercetătorii care au

⁴ A se vedea www.politiaromana.ro/obiecte.

condus anumite șantiere arheologice. Cu ocazia perchezițiilor efectuate la domiciliile și în autoturismele de teren ale membrilor rețelei a fost descoperit și ridicat, alături de detectoare performante și piese arheologice, un bogat material documentar, constând în hărți, monografii, volume de specialitate achiziționate din librării sau oferite cu dedicație chiar de specialiști.

În luna ianuarie 2007, după o anchetă laborioasă de mai mulți ani, organele judiciare au reușit recuperarea și repatrierea, din Franța și S.U.A., a unui lot de 5 brățări spiralice din aur, cu greutatea cuprinsă între 765-1.167 gr., piese componente ale tezaurelor de brățări dacice din aur sustrate în perioada 1999 – 2001, din situl arheologic „*Sarmizegetusa Regia*”⁵ (anexa I). Altă brățară a fost recuperată, în iunie 2007, de la un membru al unei grupări infracționale din municipiul Hunedoara,⁶ iar alte 3 piese ale tezaurelor au fost repatriate, în august 2007, de la colecționari din Elveția și SUA.

Conform concluziilor specialiștilor români „brățările de aur descoperite în M-ții Orăștiei, în zona *Sarmizegetusei Regia*, fac parte din categoria «descoperiri excepționale». De circa 250 de ani, de când se adună sistematic descoperirile din epoca dacică, pe teritoriul Transilvaniei nu au fost scoase la iveală asemenea piese. Până în acest moment erau cunoscute mai multe tezaure de brățări de argint, de multe ori asociate cu monede antice, cu denari romani republicani, tetradrahme de tip thasian ori dyrrachian sau cu vesela de argint. Apariția acestor brățări reprezintă una din cele mai importante descoperiri arheologice, făcute pe teritoriul țării noastre în ultimii două sute de ani. Practic, de la descoperirea Tezaurului de la Pietroasele din 1837 și recuperarea lui de către – pe vremea aceea – ministrul de interne Banul Mihalache Ghica, autoritățile române nu au reușit să recupereze piese de o asemenea valoare excepțională [...] Sunt niște piese care, fără îndoială, au făcut parte din obiectele aulice, de curte, ale regilor daci.”⁷

Concluzii de mare interes au formulat și alți experți europeni: „O serie de brățări dacice de argint prezintă și astăzi, încă, urme de aurire și anume în aurul «galben lămâie» caracteristic pentru Transilvania [...] Nu surprinde faptul că a fost descoperit un grup de 15 spirale mari de aur, de același tip, pe parcursul unei săpături ilegale în M-ții Orăștiei. Prin aceasta, numărul cunoscut al brățărilor dacice spiralate, cu «cap de șarpe și palmete» a crescut fulgerător de la 27 la 42 de exemplare. [...] Rezultatul analizei capetelor ornate în relief ale spiralelor de aur, precum și ale celor de argint de același tip, relevă imaginea unui șarpe înaripat, cu bot de lup, așadar, un dragon. *Reprezentarea amintește de stindardele dacice redade pe Columna lui Traian*. Deosebirile se explică prin faptul că acestea din urmă nu au fost prelucrate de aurarii daci, ci de sculptorii romani. Trimiterea la stindardele dacice subliniază importanța deosebită de *simbol regal*, a spiralelor de aur depuse, probabil ca ofrandă, în imediata apropiere a capitalei *Sarmizegetusa Regia*.”⁸

Traficul internațional cu artefacte a fost facilitat într-o măsură importantă de reprezentanții autorităților locale și centrale care au fost contactați de emisarii rețelelor specializate internaționale. Aceștia au fost semnați în România imediat după 1990, vădit interesați să-și creeze legături în lumea interlopă, a oamenilor de afaceri și a persoanelor publice. Traficanții s-au simțit încurajați de coruptibilitatea unor funcționari publici din cadrul structurilor cu atribuții în domeniul protecției patrimoniului cultural național: specialiști ai muzeelor și serviciilor deconcentrate ale Ministerului Culturii și Cultelor, polițiști, controlori vamali etc. În aceste circumstanțe, la scurt timp, *interesul rețelelor de traficanți s-a orientat spre piesele valoroase depuse în muzeele și tezaurele băncilor din România*, căutând soluții pentru însușirea și valorificarea acestora.

⁵ Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, dosar nr. 151/P/2005 (nepublicat).

⁶ Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism, Biroul Teritorial Maramureș, dosar nr. 15 - D/P/2007 (nepublicat).

⁷ E. Oberländer-Târnoveanu, *Concluziile examinării brățărilor spiralice din aur descoperite la Sarmizegetusa Regia*, comunicare la Conferința privind combaterea traficului ilicit cu bunuri culturale sustrate din siturile arheologice ale Europei Centrale și de Sud-Est, Alba Iulia, 28-31 mai 2007, „Dacia Magazin”, nr. 43, iunie 2007, p. 25

⁸ Barbara Deppert – Lippitz, *Dakische goldspiralen aus den Orăștie Bergen*, Conferință susținută la Muzeul Național de Istorie a României, București, 16 mai 2007, „Dacia Magazin”, nr. 42, mai 2007, p. 25.

Abrogarea nediscriminatorie prin Ordonanța de Urgență nr. 190/2000,⁹ aprobată prin Legea nr. 261/2002,¹⁰ a efectelor întregii legislații anterioare privind reglementarea regimului metalelor prețioase a avut drept rezultat restituirea unor pretinși proprietari, sau urmașilor acestora, a numeroase bunuri arheologice și numismatice din metale prețioase¹¹. Conform constatărilor efectuate în practică de specialiști, în aceste cazuri avem de-a face, în realitate, cu persoane care și-au însușit în mod ilegal bunuri care nu le aparțineau, raptul fiind oficializat după apariția noului act normativ, prin soluții judiciare netemeinice și nelegale.

Or, din examinarea dispozițiilor care au reglementat regimul pieselor arheologice și numismatice în spațiul românesc, începând cu legiurile medievale, dar mai ales din întreaga legislație a statului modern român, de la 1832 și până în prezent, inspirată din legislația europeană, observăm că aceste piese ce aparțin patrimoniului cultural național, au fost protejate ca bunuri care intrau în proprietatea statului¹².

Acțiunile de braconaj în siturile arheologice au fost combătute, în spațiul românesc, încă din anul 1802 când s-a declanșat prima anchetă având ca obiect ocrotirea monumentelor de la „*Sarmizegetusa Regia*”, recuperarea tezaurilor însușite și valorificate ilegal. Astfel, în urma descoperirii unor importante tezaure de monede tip Koson și Lisimachos, în anul 1802, autoritățile l-au delegat pe procurorul domeniului fiscal din Hunedoara să se deplaseze în zonă pentru a efectua investigații privind monedele de aur apărute pe piață și pentru interzicerea continuării „scormonirilor” în munții care aparțineau fiscoiului¹³.

Remarcându-se efectele negative, de prejudiciere a patrimoniului cultural național, produse în practică de aplicarea dispozițiilor Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 190/2000,¹⁴ s-a propus *de lege ferenda*, modificarea dispozițiilor acestui act normativ în sensul că piesele arheologice și numismatice din metale prețioase, provenite din descoperiri întâmplătoare, care au fost confiscate de la persoanele ce și le-au însușit în mod ilicit, să rămână în proprietatea publică a statului.¹⁵

⁹ Publicată în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 572 din 16 noiembrie 2000, republicată în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 77 din 29 ianuarie 2004.

¹⁰ Publicată în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 313 din 13 mai 2002.

¹¹ Monedele, medaliile, plachetele, ordinele și decorațiile constituie o categorie foarte importantă a patrimoniului cultural național din România. Toate muzeele naționale cu profil istoric, ca și muzeele județene și numeroase muzee municipale, orașenești și chiar comunale posedă colecții considerabile de mare valoare și diversitate. A se vedea Irina Oberländer – Târnoaveanu și colab., *Ghidul Muzeelor și Colecțiilor din România*, București, 2000.

¹² În structura patrimoniului cultural național românesc, patrimoniul numismatic, din care partea cea mai importantă este conservată în colecții publice, în primul rând în cele muzeale, este al doilea ca importanță numerică, după cel arheologic. Din punct de vedere calitativ, fondul numismatic, împreună cu arta plastică europeană, sunt considerate partea de cea mai mare valoare intrinsecă a patrimoniului nostru cultural, conform standardelor internaționale. În colecțiile românești se păstrează o serie de unicate sau mari rarități care ar face cinste oricărui mare muzeu din lume. De asemenea, în colecțiile noastre se păstrează mii de tezaure monetare antice, bizantine, medievale și moderne, care reprezintă extraordinare surse de reconstituire a istoriei politice, economice și sociale, nu numai pe plan local, dar și într-o perspectivă mai largă, sud-est sau central europeană. A se vedea E. Oberländer-Târnoaveanu, A. Vâlcu, M. Dima și colab., *Monede de aur din colecții românești, Vol. I, Colecții din Muntenia*, cI MeC – Institutul de memorie culturală, 2001, p. 7.

¹³ În raportul său, procurorul Paul Török avertiza Tezaurariatul că locuitorii satelor Ocoliușul Mic și Vâlcelele Bune au găsit „comori extraordinare”, din care doar o parte au ajuns la monetărie, numeroase monede fiind comercializate ilegal. Procurorul aprecia că aceste comori nu au fost descoperite în locurile indicate de țărani, ci în ruinele „orașului din pădurea Grădiștii”. Intre tezaurele descoperite în situl arheologic sunt citate: un mare tezaur de monede tip Koson la Sarmizegetusa, urmat de un tezaur alcătuit din alte 400 monede de același tip și de un tezaur din monede tip Lisimachos.

Al doilea raport al anchetatorului menționa existența altor ruine, pe Fețele Albe, Valea Anineșului, Vârtoape, Sub Cununi, Platoul Luncanilor, Vârful lui Hulpe și Cetatea de la Luncani – Piatra Roșie. Urmare acestui raport, la Sarmizegetusa au fost trimiși mineri care sub conducerea unor specialiști au efectuat săpături descoperind: fragmente de vase, obiecte de fier și aramă, blocuri de piatră cioplită, un depozit metalurgic, țevi de teracotă etc. După plecarea minerilor locuitorii din zonă au găsit un nou tezaur monetar de aur, din care 987 piese tip Koson au fost predate Tezaurariatului. H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, I. Glodariu, *Cetăți Trans*, p. 125; G. Gheorgiu, *Dacii pe cursul mijlociu al Mureșului*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2005, p. 17.

¹⁴ Publicată în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 572 din 16 noiembrie 2000, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 261/2002, publicată în „Monitorul oficial al României” nr. 313 din 13 mai 2002, republicată în „Monitorul oficial al României”, nr. 77 din 29 ianuarie 2004. Despre problematica ridicată în practica judiciară, de aplicarea dispozițiilor acestui act normativ, a se vedea pe larg G. Apostol, *Considerații în legătură cu restituirea obiectelor din metale prețioase preluate abuziv*, în „Dreptul” nr. 8/2003, p. 59.

¹⁵ E. Oberländer – Târnoaveanu, *Raport privind efectele abrogării nediscriminatorii a legislației referitoare la regimul metalelor prețioase*, Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor, 2005, p.1 (nepublicat).

Această propunere se întemeiază pe cunoașterea împrejurării că în perioada 1945–2000, numeroase obiecte arheologice și numismatice provenite din descoperiri întâmplătoare, reunite în tezaure, ori piese izolate, care n-au fost declarate și depuse conform legislației privind patrimoniul cultural național, au fost confiscate în favoarea statului, în temeiul unor hotărâri judecătorești întemeiate pe dispozițiile legislației din acea perioadă, privind regimul deținerii și circulației metalelor prețioase.

Conform informațiilor de ultimă oră ale specialiștilor în domeniu, încurajați de restituirea pripită a bunurilor susmenționate alți veleitari tatonează situația unor tezaure aflate în colecțiile muzeale ale României, fiind în curs de pregătire „metodologia de lucru” pentru revendicarea mai multor tezaure arheologice importante.

Concluzionând, observăm că realizarea unui sistem eficace de protecție a patrimoniului cultural, în condițiile integrării europene și euroatlantice reprezintă și o contribuție națională la păstrarea, conservarea și punerea în valoare a *patrimoniului comun al Europei*. Patrimoniul cultural național are un rol esențial în întărirea siguranței naționale, conferit de obiectivul coagulării *identității naționale* și a specificului regional, precum și de acela al fundamentării valorilor cetățeniei democratice, într-o lume a diversității culturale, etnice și religioase.

Situația de fapt din domeniul protecției patrimoniului cultural național a relevat după 1989, o creștere alarmantă a criminalității, precum și o jurisprudență confuză în această materie, fenomene care au generat următoarele *stări de risc* pentru siguranța națională:

- absența conștiinței civice și a interesului public pentru păstrarea și conservarea patrimoniului cultural, ca factor constitutiv al identității naționale;
- pierderea prin furt, restituiri ilegale, degradare, distrugere ori neîntreținere a unor bunuri cu valoare de simbol al identității naționale (ex. tezaurele sustrase din situl arheologic „*Sarmizegetusa Regia*”);
- incapacitatea autorităților publice de a răspunde în mod eficace responsabilităților generate de legislația națională, precum și de convențiile internaționale la care România este parte;

Înființarea în anul 2001, în conformitate cu prevederile art. 83 din Legea nr. 182/2000, a *Serviciului pentru protejarea patrimoniului cultural național*, în cadrul Inspectoratului General al Poliției Române, a permis ulterior încadrarea de specialiști (absolvenți de studii superioare în domeniile: istoria artei, istorie antică și arheologie, muzeografie, teologie - sectorul patrimoniu cultural bisericesc) în cadrul structurilor teritoriale de poliție cu atribuții pe linia prevenirii și combaterii infracționalității la regimul patrimoniului cultural național. Măsurile de organizare susmenționate au fost urmate de declanșarea treptată a mai multor anchete la nivel național, de *specializarea unor magistrați* în același domeniu, crearea bazelor de date și a *nucleelor interforțe investigative*, dezvoltarea cooperării judiciare cu structurile similare din alte state europene, reprezentând principalele etape în lansarea unor operațiuni judiciare de amploare națională. Aceste acțiuni s-au soldat cu diminuarea fenomenului de braconaj arheologic prin *dezmembrarea principalelor rețele* de braconieri și traficanți cu bunuri aparținând patrimoniului cultural național, cercetarea și trimiterea în judecată a principalelor grupuri profilate pe aceste activități infracționale, *localizarea și recuperarea unor importante tezaure arheologice* aparținând patrimoniului cultural al României.

În acest domeniu s-a implicat și *mediul academic*. Astfel, Universitățile din București, Cluj - Napoca și Alba Iulia, prin institutele de arheologie și catedrele de criminalistică ale facultăților de drept, desfășoară cercetări interdisciplinare în domeniul combaterii braconajului arheologic, dezvoltării unor *metodologii investigative avansate*, destinate descoperirii rețelelor de braconieri, recuperării tezaurelor sustrase și traficate ilegal. Prin aceste preocupări, se conturează, un nou domeniu de cercetare interdisciplinară, situat la granița arheologiei cu științele forensic: *arheologia forensic*. În cadrul cursurilor de masterat se organizează, de asemenea, *pregătire specializată privind noile orizonturi în materia protejării patrimoniului cultural național* pentru ofițeri de poliție și vamă, procurori și judecători.

În vederea diminuării ritmului amenințător al creșterii fenomenului criminal contra patrimoniului cultural național sunt necesare, în continuare, acțiuni energice de actualizare a cadrului legislativ la noul *modus operandi* adoptat de rețelele infracționale.

Întrucât în practica judiciară se întâlnesc, frecvent, cazuri în care liderii rețelelor de traficanți, pentru a obstrucționa înfăptuirea justiției, împiedică restituirea bunurilor culturale – cunoscute ca fiind rezultatul traficului și exportului ilegal – *de lege ferenda* s-a propus completarea legislației prin incriminarea faptei de *împiedicare a restituirii bunurilor culturale*. Textul propus urmărește protejarea posesorului de bună-credință (colecționar, dealer etc.) dispus să restituie bunurile culturale, în cursul activității organelor judiciare de recuperare a prejudiciului și reîntregire a patrimoniului cultural național.¹⁶

Organele judiciare trebuie să întreprindă, în același timp, acțiuni ferme de prevenție și ripostă pentru a inhiba noile manifestări criminale. Aceste acțiuni trebuie să fie coerente și elaborate în conformitate cu *Strategia pentru protecția și promovarea patrimoniului cultural național*, întemeiată pe premisa potrivit căreia patrimoniul cultural este un factor important de dezvoltare durabilă, coeziune și incluziune socială.

Pentru a contura o imagine mai clară a fenomenului este necesar să prezentăm comparativ, alături de situația din România, situația de fapt și soluțiile adoptate în unele state europene, pentru a proteja siturile arheologice și delimita braconajul arheologic de activitatea desfășurată, într-un cadru legal, de pasionații de arheologie și posesorii detectoarelor de metale.

2. În Marea Britanie, problematica în discuție formează obiectul de studiu în cadrul Centrului de Cercetări asupra Antichităților Tranzacționate Ilegal, al Institutului pentru Cercetări Arheologice Mc Donald din Cambridge.

Specialiștii au remarcat *o nouă tendință* în domeniul detectării metalelor din Regatul Unit: grupuri de turiști posesori de detectoare, din Canada și SUA, care nu cunosc legile și codurile de practici britanice, provoacă incidente între omologii lor și arheologii din Marea Britanie. S-au citat cazuri de cetățeni americani care au ignorat atenționările organizatorilor conform cărora toate obiectele arheologice găsite în Marea Britanie trebuie să primească *licență de export*, iar descoperirile lor au fost reținute de ofițerii vamali. Există de asemenea, raportări ale unor vizite turistice organizate ilegal pentru detecții pe terenuri private fără a avea permisiunea proprietarului și chiar despre *raiduri ale braconierilor organizate pe timp de noapte în situri protejate*.

Când au apărut pentru prima dată în Regatul Unit, în anii 1970, detectoarele de metale cu rezoluție mare au adus cu ele o „epocă de aur” pentru pasionați dar și una întunecată pentru arheologi. Au început să circule relatări, despre furturi din siturile arheologice, comise deseori pe timp de noapte. La începutul anilor 1980, au dispărut din Icklingham numeroase obiecte de bronz din epoca romană. În anul 1985 au fost *sustrase din situl romano-britanic* din Wanborough peste 5000 de monede, precum și tezaurul datând din epoca de fier din Salisbury și conținând 535 de vestigii din bronz, excavate ilegal de pe terenul unui fermier. Ancheta Poliției a descoperit doi posesori de detectoare care au fost acuzați de furt în 1995. O mare parte a tezaurului a fost donată Muzeului Național al Marii Britanii în 1998, însă 188 de obiecte sunt încă în posesia unor persoane care le-au achiziționat.

Până la sfârșitul anilor 80, *sustragerile din siturile romane ca cele de la Corbridge sau Caistor St. Edmunds au devenit un fenomen cronicizat* și s-a estimat că au fost descoperite în întreaga țară aproape 500.000 de obiecte pe an, dintre care foarte puține erau aduse în atenția arheologilor sau a opiniei publice. Unii arheologi au ripostat plantând cuie ori resturi metalice în situri.¹⁷

¹⁶ În ultimii ani s-au întâlnit, frecvent, moduri de operare în care făptuitorii urmăriți penal pentru infracțiuni specifice traficului ilicit cu bunuri culturale, soldate cu pierderea efectivă a bunurilor respective pentru patrimoniul cultural național, au desfășurat acțiuni de împiedicare a restituirii artefactelor, oferind deținătorilor de bună-credință sume de bani, sau amenințându-i cu represii fizice ori defăimarea prin campanii de presă, în cazul în care vor coopera cu organele judiciare pentru restituirea acestora.

¹⁷ N. Brodie, *Hunting for Treasure, Archaeologists and metal detectorists reconcile conflicting interest in Great Britain's past*, Archaeology, July/ August 2002, p. 64.

Au început să apară asociații ale posesorilor de detectoare – Consiliul Național pentru Detecția de Metale (NCMD) în 1981 și Federația Posesorilor de Detectoare Independenți în 1982 – cu coduri de conduită care interzic utilizarea unui detector în siturile protejate sau pe terenurile private fără permisiunea proprietarului. În 1984, arheologii din Norfolk au demonstrat valoarea unei investigații cu detectoarele de metal înainte ca situl roman de la Thetford să fie excavat.

În luna noiembrie 2001, lângă orașul Canterbury din ținutul Kent, un pensionar a descoperit cu detectorul de metale, pe un teren agricol, o cupă din aur datând aproximativ din anul 1600 î.e.n. și a anunțat arheologii. Prin *legea tezaurilor din 1996*, descoperitorul era îndreptățit să primească jumătate din valoarea cupei estimată la 350.000 USD, iar cealaltă jumătate revenea proprietarului terenului pe care a fost descoperită, piesa fiind depusă la Muzeul Britanic. Descoperirea ilustrează cooperarea și încrederea care există între mulți pasionați ai detectoarelor de metal și arheologi din Marea Britanie¹⁸.

În 1996 vechea lege de drept comun a tezaurilor fără proprietar – ce conținea o apreciere subiectivă a termenului de „teaur” – a fost înlocuită în Anglia și Țara Galilor de legea tezaurilor, după consultări cu asociația N.C.M.D. și altele, ceea ce a generat nemulțumiri. Vechea lege prevedea că doar obiectele din aur sau argint care au fost îngropate în mod deliberat cu intenția de a fi recuperate și al căror proprietar era necunoscut puteau fi declarate tezaure. Era deseori foarte greu de stabilit cine îngropase obiectele în antichitate și care fusese motivul. *Legea din 1996 clarifică acest aspect revendicând categorii specifice de antichități mobile, numite „teaur”, care includ: obiecte care conțin cel puțin 10% aur sau argint și sunt vechi de cel puțin 300 de ani; monede care datează de cel puțin 300 de ani (dacă monedele conțin mai puțin de 10% aur sau argint, trebuie să fie cel puțin 10 monede găsite în același loc); obiecte găsite în același loc sau care s-au găsit anterior alături de un alt obiect din categoria tezaurului.*

Orice descoperire de acest fel trebuie anunțată reprezentantului autorităților, abilitat în districtul în care a fost realizată, iar arheologii trebuie să se supună aceleiași reguli. Descoperirea este trimisă mai departe unui expert pentru a fi evaluată. Dacă este declarată teaur, aceasta poate fi achiziționată de un muzeu, unde valoarea obiectului este stabilită de o comisie de experți independenți și plătită ca recompensă (arheologii nu pot primi recompense). Neraportarea unui teaur constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare de până la trei luni, o amendă de 5000 de lire sterline sau ambele sancțiuni cumulate.

Legea tezaurilor a intrat în vigoare în septembrie 1997 și de atunci se apreciază că numărul descoperirilor raportate a crescut de aproape zece ori. Acest fapt s-a datorat, probabil, inițierii în anul 1997 a unui *program finanțat de guvern pentru raportarea voluntară a descoperirilor*, numit „*Să ne descoperim trecutul*”, având intenția să completeze legea tezaurilor. Acesta a stabilit un sistem de înregistrare a descoperirilor arheologice realizate de către populație, în scopul de a aduna informații despre artefactele recuperate, locul în care au fost descoperite și a le face publice pentru studiu sau alte scopuri educaționale. Programul a beneficiat de sprijinul N.C.M.D. și a dorit dezvoltarea și consolidarea colaborării dintre arheologi și utilizatorii de detectoare. A fost lansat printr-o perioadă de probă în șase zone, în fiecare dintre acestea existând „o persoană de legătură pentru descoperiri”. Aceștia sunt arheologi sau numismați calificați care pot identifica și înregistra obiectele arheologice aduse la cunoștința lor. Cel care a făcut descoperirea nu este obligat s-o raporteze, numai dacă aceasta constituie un teaur.

Programul a dezvoltat și proiecte menite să conștientizeze populația despre importanța descoperirilor arheologice și să încurajeze înregistrarea artefactelor. În mai 2002, a fost realizată o bază de date accesibilă publicului larg ce conținea un număr de 18.858 de înregistrări de artefacte și 2.092 de imagini¹⁹. Analiza celor 2.137 de locuri în care s-au făcut descoperiri din baza de date arată că aproximativ 88% din acestea au loc pe terenuri cultivate, confirmând teoria că posesorii de detectoare

¹⁸ Idem, p. 64.

¹⁹ A se vedea www.finds.org.uk

cercetează zone care au fost arate și recuperează un material care a fost deja extras din context. Finanțarea programului a fost asigurată până la finele anului 2003²⁰.

Deși situația actuală se apreciază că este mult îmbunătățită față de cea de acum 10 sau 20 de ani, continuă relațiile despre raiduri nocturne în siturile arheologice, cum sunt cele din Wanborough și Icklingham. Cu toate acestea, existând colaborare între arheologi și posesorii de detectoare, se pot izola și identifica aceste vânători nocturne și se speră că utilizarea detectoarelor în siturile arheologice va înceta.

Specialiștii atrag atenția asupra faptului că anumiți braconieri din Marea Britanie se îndreaptă spre Statele Unite pentru a-și vinde descoperirile și atrag posesorii de detectoare din SUA spre terenurile bogate în obiecte arheologice ale Angliei. Acest fapt se *datorează mai ales numărului crescut de licitații pe Internet*, care au facilitat tranzacționarea obiectelor peste hotare. Numărul de artefacte vândute pe Internet este deja atât de mare încât o evaluare sistematică este imposibilă. În aprilie 2000, o monitorizare de oferte a indicat faptul că un număr de 500 de monede romane necurățate, presupuse a fi găsite în Anglia cu detectorul de metale, erau de vânzare în New York, iar 840 de monede romane despre care se credea că au fost descoperite la nord de Londra erau spre vânzare în San Diego. Această ultimă descoperire nu a fost raportată ca tezaur, conform dispozițiilor legale, presupunându-se astfel că a fost exportată ilegal. În februarie 2000 Asociația Britanică de Comerț Numismatic avertiza despre sustragerea unui tezaur presupus a conține între 6.000 și 16.000 de monede romane, tezaurul fiind oferit spre vânzare în Londra și New York cu o origine aparent inventată. După aprecierile specialiștilor „*cantitățile enorme de monede care apar pe eBay în prezent se presupun a fi originare din Balcani, însă fără a se putea spune cu exactitate de unde provin ele*”.

Raidurile nocturne, organizate în siturile arheologice ale Marii Britanii, sunt considerate un flagel. Pe lângă faptul că produc daune ireparabile pentru patrimoniul arheologic se apreciază că ele amenință să distrugă munca depusă de comunitățile de arheologi și posesori ai detectoarelor de metal care s-au străduit mult în ultimul timp pentru a reconcilia conflictele de interese din trecutul Marii Britanii.

3. În Polonia, conform unui studiu realizat la Universitatea din Wrocław, problema criminalității contra patrimoniului cultural național este deosebit de actuală.²¹ Considerată ca fiind țară de tranzit între Europa de Est și cea de Vest, Polonia ocupă conform statisticilor Interpol locul 5 în clasamentul țărilor cu cea mai ridicată rată a acestui gen de criminalitate. Creșterea numărului de infracțiuni a început după 1990, factorii cei mai importanți fiind considerați depozitarea și măsurile de securitate inadecvate ale bunurilor de patrimoniu, imperfecțiunile legislației depășite, lipsa de pregătire a organelor judiciare care s-au dovedit incapabile de o ripostă eficientă.

Printre infracțiunile contra patrimoniului cultural adeseori comise în Polonia sunt: *furturile operelor de artă și contrabanda*, iar într-o măsură mai redusă *contrafacerea*.

Frecvența furturilor „simple”, dar mai ales a celor comise prin efracție este explicată prin depozitarea bunurilor culturale în muzee, colecții private sau clădiri sacre (biserici mari sau mici capele de la țară), în care măsurile de securitate nu se ridică la standardele necesare. Colecționarilor particulari le lipsește și documentația sub forma imaginilor care ar putea permite identificarea bunurilor sustrate. Un *modus operandi* frecvent întâlnit îl reprezintă furturile de sculpturi gotice care mai decorează încă unele biserici, mai ales în vestul Poloniei, sustrageri executate la comanda unor colecționari din Europa de Vest. În lipsa sistemelor de securitate, instalate *post factum*, s-au comis infracțiuni grave de furt prin efracție la Muzeul Național Poznan, de unde s-au sustras mai multe gravuri precum și la Universitatea din Wrocław de unde autorii au sustras la comanda unui colecționar

²⁰ N. Brodie, op.cit., p. 66.

²¹ A se vedea M.Trzeciński, *The problem of crime against cultural heritage in Poland*, Conferința internațională cu tema „Combaterea criminalității contra patrimoniului cultural național – Perspective europene în lupta împotriva traficului ilicit cu bunuri culturale”, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, 16-17 mai 2006.

din Germania, 8 picturi din sec. al. 18-lea și al 19-lea, care decorau o încăpere în stil baroc, Aula Leopoldină a Universității.

Devastarea siturilor arheologice, aflate în zone rurale, nepăzite, reprezintă o altă activitate infracțională caracteristică criminalității contra patrimoniului cultural național. Acțiunile de braconaj arheologic sunt desfășurate de grupuri specializate, echipate cu detectoare de metale profesionale și care dețin informații despre locațiile exacte ale acestor situri. Obiectivele cele mai vizate sunt cimitirele de diferite tipuri. Autorii sunt interesați de artefactele funerare, în special vase, bijuterii și arme care sunt căutate în siturile ce conțin vestigii arheologice începând cu Epoca Bronzului și până în Evul Mediu. Au fost semnalate, de asemenea, cazuri de exhumări ilegale ale unor militari germani din al doilea război mondial și au fost sustrate diverse tipuri de *echipament militar*. În Polonia cererea pentru astfel de artefacte este redusă, astfel încât cele mai multe furturi sunt comise la comanda unor colecționari occidentali, îndeosebi din Germania și Austria. Numeroase site-uri de internet care operează în mod legal, oferă informații despre locația unor astfel de artefacte și piața unde pot fi valorificate.

Siturile arheologice sunt protejate conform legii de către Divizia Voievodală a Protecției Monumentelor Istorice. Rezultatele obținute sunt apreciate însă ca fiind modeste în condițiile unor fonduri insuficiente și ale dificultăților întâmpinate de organele de aplicare a legii, atunci când sunt sesizate, de a captura infractorii, de a strânge probele și formula acuze.

Contrabanda cu artefacte, sustrate adeseori la comanda colecționarilor occidentali, reprezintă a doua categorie ca frecvență a infracțiunilor contra patrimoniului cultural polonez. Condițiile scoaterii bunurilor culturale de pe teritoriul Poloniei, precum și detaliile legate de protecția lor erau reglementate de Legea privind Protecția Artefactelor Culturale din 15 februarie 1962, abrogată ulterior de Legea Protecției și Conservării Monumentelor din 2003. Noua reglementare a introdus condiții mai liberale cu privire la scoaterea artefactelor culturale în afara țării, în urma adaptării legislației poloneze la standardele europene.

S-a estimat că ofițerilor vamali polonezi le lipsește pregătirea profesională în istoria artei, fiind adeseori depășiți în încercarea de a identifica un artefact antic și în special în încercarea de a evidenția limita vârstei legale a artefactelor, față de o valoare artistică în mod evident precară. Cercetarea a relevat, de asemenea, că nu există o cooperare eficientă între Poliție și ofițerii vamali.

În condițiile în care infracțiunile contra patrimoniului cultural au fost neglijate timp de ani de zile, fiind apreciate că ar cauza un rău social redus, numărul lor a crescut vertiginos. Este o certitudine, de asemenea, că deși majoritatea furturilor de la începutul anilor 90 erau comise de către amatori, în prezent criminalitatea organizată este profund implicată în astfel de infracțiuni.

Ca *măsuri de combatere*, Centrul pentru Protecția Colecțiilor Publice din Varșovia organizează activități de prevenire și pregătire, de protejare a locațiilor expuse pericolului spargerilor și furtului de artefacte culturale. Totodată, cooperează cu Interpol, ținând o evidență detaliată a operelor de artă furate.²² În cursul anului 2000 a fost realizat un Program de protecție a patrimoniului cultural, având ca obiect pregătirea ofițerilor din Poliție și Vamă, precum și de perfecționare a cooperării inter instituționale.²³

În aceste activități a intervenit și mediul universitar polonez. Astfel, Universitatea din Wrocław, prin catedra de Științe Forensic organizează pregătire specializată pentru Poliție și Vamă. Cercetătorii estimează că pentru stoparea ritmului amenințător al creșterii numărului infracțiunilor contra patrimoniului cultural sunt necesare acțiuni legislative energice și activități preventive eficiente.²⁴

4. În *Italia*, țară europeană cu un tezaur cultural excepțional, eforturile practicienilor și teoreticienilor dreptului sunt orientate spre combaterea celor mai semnificative fapte antisociale care

²² A se vedea W W W.Icons.pl

²³ A se vedea W W W. thesaurus.cjg.pl

²⁴ M. Trzciński, op.cit., p.5.

aduc atingere patrimoniului cultural național: braconajul arheologic practicat de „jefuitorii de morminte” (*tombaroli*), precum și scoaterea peste frontiere sau exportul ilicit de bunuri culturale în cadrul traficului internațional, clandestin, cu bunuri arheologice decontextualizate.

Practica judiciară italiană a relevat *moduri de operare perfecționate* utilizate de rețelele de infractori, în comiterea acestor fapte, în scopul scoaterii ilegale peste frontieră, sau exportării ilicite a bunurilor arheologice, ascunderii originii criminale și creșterii artificiale a valorii de piață a acestora.²⁵ Astfel, jurisprudența a remarcat practica „congelării”, pentru o perioadă minimă de 5-6 ani a bunurilor culturale exportate ilicit, în cele mai apropiate bănci străine, cunoscute ca fiind ferme în păstrarea secretului bancar. Alt mod de operare este „triangulația”, respectiv exportarea artefactelor către un stat terț care nu a ratificat convențiile UNESCO în materia protejării patrimoniului cultural, acestea urmând a fi dirijate spre piețele care oferă cel mai mare profit. *Fragmentarea* obiectelor arheologice excavate ilicit sau *nerestaurarea* lor urmărește facilitarea ascunderii la controlul vamal, precum și creșterea profitului obținut prin vânzarea acestor fragmente, denumite în jargonul branșei, „orfani”. Frecvent, unele bunuri culturale, rezultate din săpături ilegale, mai ales cele de serie cum sunt monedele, sunt introduse în colecții private sau colecții care nu sunt documentate în întregime, cu scopul de a le „spăla”, respectiv de a le conferi o *origine legitimă*.

În raport cu aceste moduri de operare evaluate, specialiștii italieni au propus *de lege ferenda*, coordonarea legislațiilor europene în ceea ce privește pragurile de valoare, lăsând deoparte orice referire la *conceptul de prejudiciu*, care trebuie să se considere prezumat pentru tipurile de bunuri clasate; stabilirea de *sanțiuni administrative* pentru fapte de un pericol social mai redus; posibilitatea de a *reduce pedepsele* pentru cei care colaborează la recuperarea bunurilor transferate peste graniță; posibilitatea de a extinde *utilizarea mijloacelor de investigare speciale* prevăzute pentru combaterea traficului de droguri, în vederea cercetării tuturor infracțiunilor legate de acest tip de trafic, inclusiv achizițiile sau vânzările simulate; *sanționarea faptelor de împiedicare a restituirii* bunurilor culturale cunoscute ca fiind rezultatul exportului ilicit.

Examinând comparativ situația reală, *de facto*, a braconajului arheologic din România, constatăm o evoluție îngrijorătoare pusă în evidență de acțiunea investigativă a organelor judiciare. Astfel pe lângă existența unor *rețele infracționale specializate* și bine structurate, având în spatele lor „investitori” capabili să finanțeze achiziționarea celor mai performante echipamente pentru detectat metale, s-a constatat că, mai mult chiar, unii funcționari ai muzeelor au fost recrutați ca membri ai „asociației căutătorilor de comori”, organizație pentru care prestează servicii de specialitate, iar din anumite instituții muzeale se execută *furturi, de bunuri culturale, la comandă*.²⁶

Cercetătorii români au tras un ferm semnal de alarmă, arătând că patrimoniul arheologic a devenit o „mină de aur” pentru braconierii siturilor arheologice care se ascund sub apelativul de „căutători de comori”: <<... spoliurile la care sunt supuse așezările dacice din zona capitalei Daciei (Sarmizegetusa Regia, Costești, Bldaru ș.a.) de către echipe de „comando” în căutare de aur (monede Kosoni, statuete și alte obiecte din metal prețios)... monedele și „aurul Daciei” au ajuns „în timp de pace” pe piețele de antichități din vestul și estul Europei (și chiar dincolo de Ocean)... În urma lor așezări antice devastate, tone de unelte din fier lăsate pe loc, ceramică înstrăinată din stratigrafia siturilor, totul distrus și pierdut pentru cei ce cu răbdare și cu bani puțini – colectivele de arheologi – investighează de bune decenii aici ori în alte părți.

Flagelul s-a extins la nivel național, indivizi cu detectoare din ce în ce mai sofisticate caută în continuare. Legea „omertei”, a tăcerii, este cea care a înlocuit nu numai legile de protejare a patrimoniului național, dar și pe cele ale bunului simț ... ce să mai vorbim de orașul roman de la Partoș

²⁵ P. G. Ferri, *Uscita o esportazione illecite. Brevi cenni ale problematiche di maggiore rilievo in tema di beni culturali*, Conferința privind combaterea traficului ilicit cu bunuri culturale sustrate din siturile arheologice ale Europei Centrale și de Sud-Est, Alba Iulia, 28-31 mai 2007.

²⁶ Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, dosar nr. 151/P/2006 (nepublicat).

sau de vechiul centru aurifer antic de la Roșia Montană unde braconierii caută de zor monumente, piese și monede împreună cu felurite călăuze locale? Ne simțim datori să tragem un semnal de alarmă. >>²⁷.

*
* * *

Căderea „cortinei de fier” în anul 1989 și consecințele sale privind libera circulație a persoanelor, bunurilor și capitalurilor au reprezentat noi oportunități care au fost valorificate prompt de promotorii traficului ilicit cu bunuri culturale. Intermediarii „zonei gri”, îndeosebi cei din spațiul ex-iugoslav care aveau deja conexiunile comerciale realizate cu casele de licitații central-europene au prospectat piața neagră a regiunilor cu situri arheologice, unde au contactat grupurile de braconieri preocupate de valorificarea „mărfii”.

Descoperirile ocazionale de artefacte, din aceste zone, au stimulat interesul pentru prospecțiile ilegale, concomitent cu minimalizarea riscurilor de sancționare de către autorități, în speranța unei îmbogățiri rapide, în cadrul procesului general de acumulare a capitalului. Spre deosebire de gășitorii ocazionali, braconierii autointitulați „căutători de comori” desfășoară această activitate în mod profesional, consecvent și regulat, cunoscând foarte bine mediul în care acționează și regulile de secretizare a activității lor ilegale. Cunosc, de asemenea, maniera de abordare a locuitorilor zonei, de culegere a informațiilor privind zonele unde au avut loc descoperiri ocazionale, respectiv locurile bogate în vestigii arheologice, precum și canalele de valorificare ilegală a artefactelor.

Practica de urmărire penală din ultimii ani a confirmat remarcile formulate în literatura de specialitate²⁸, privind regula impunerii unor intermediari locali între grupurile de „braconieri pălmași” și intermediarii sau comercianții de antichități cu contacte naționale sau internaționale. Acești intermediari cunosc bine situația de fapt de la fața locului, știu să evalueze potențialul comercial al descoperirilor și cultivă relații apropiate cu unii reprezentanți ai autorităților locale pentru a-i pune în dependența lor și a-și promova interesele prin șantaj.

În România, unii intermediari locali ai traficului cu bunuri arheologice, sub protecția unor persoane publice cu preocupări specifice colecționării mercantile, au acumulat averi care le-au permis să devină membri importanți ai lumii interlope, cu „intrare” la cele mai înalte instituții ale statului și susținere agresivă în mass-media pusă la dispoziție. În acest mod, intermediarii locali au evoluat în poziția de lideri ai lumii interlope și au desfășurat o activitate sistematică de braconaj arheologic. Au investit produsul activității infracționale în echipamente de detecție ultraperfecționate și au organizat „echipaje de braconaj”, cu logistica necesară, care au fost desantate în siturile din Munții Orăștiei.

Artefactele descoperite și sustrate sunt depuse, de regulă, în ascunzători sigure amenajate în păduri, cabane din munți etc., iar la domiciliu sunt ascunse doar ocazional și cu mare precauție (nișe amenajate, gropi etc.), astfel încât șansele de a fi descoperite de autorități, în lipsa unor informații certe, sunt reduse.

Operațiunea de evaluare este realizată de intermediari, de regulă la fața locului, deplasarea efectuându-se cu precauție, la primirea anunțului telefonic „este marfă”. După examinare și consultarea cataloagelor caselor de licitații intermediarul decide, raportat la valoarea pieselor, contactarea reprezentantului treptei superioare a rețelei, intermediarul supraregional sau internațional.

Contactarea intermediarului „zonei gri” se realizează uneori la fața locului, în funcție de valoarea și volumul pieselor. De regulă, întâlnirea este organizată într-un punct deja verificat: pensiune, motel etc., situat la jumătatea distanței pe care trebuie să o parcurgă persoanele interesate. Astfel, întâlnirile intermediarilor români din județul Hunedoara, care aveau asupra lor mostrele „mărfii”, cu dealerii din Belgrad și Viena se desfășurau inițial la Deva, apoi într-unul din orașele românești situate în apropierea frontierei de vest: Reșița, Timișoara, Arad etc. *Securitatea transportului* se asigură prin stabilirea de către intermediari a unor însoțitori dintre braconierii interesați, împărțirea tezaurului în

²⁷ V. Moga, *Origini*, Editura „Bălgrad”, Alba Iulia, 2002, p. 80; în același sens M Ciută, *Unde ne sunt cetățenii ? potențialul patrimoniului cultural al orașului Alba Iulia, între realitate și perspective*, în Discobolul nr. 97 – 99/2006, p. 193.

²⁸ A se vedea B. Deppert – Lippitz, *op. cit.*, p. 8.

tranșe pentru a nu risca pierdere integrală a acestuia sau apelarea la unii reprezentanți ai autorităților aflați în dependența rețelei, pentru a-i însoți la întâlniri.

Traseul urmat de obiectele antice de la locul săpăturilor ilegale la casa de licitații, parcurge 3 etape: scoaterea artefactelor din zona de origine, scoaterea ilegală din țara de proveniență și introducerea legală într-o țară cu piață de artă.

Valorificarea artefactelor se realizează în țările cu piață de artă, cel mai adesea de către comercianți de artă cu afaceri foarte mici, uneori chiar de un singur om sau comercianți amatori, iar mai rar de o casă de licitații. Principalele centre comerciale, în care apar „spontan” piese arheologice de valoare, sunt: Basel, Zürich, Geneva, Munchen, Londra și Paris în Europa, precum și New York în SUA. Artefactele apar, de regulă, la *agenți sau comercianți intermediari* care sunt originari din țara de proveniență a „mărfii” ori din regiunea respectivă, cunoscând bine limba și mentalitatea din acea țară. Fie că cumpără piesele, fie că le ia în consignație, agentul sau comerciantul intermediar este considerat ultima etapă a pieței ilegale de furnizare și prima de pe piața de desfacere legală. Deși locațiile prin care a trecut traseul bunurilor culturale, până la accesul oficial în țara cu piață de artă, intră imediat în uitare, acești intermediari cunosc circumstanțele ilicite ale descoperirii pieselor în țara de proveniență, precum și „actorii” traficului. Ei reprezintă, totodată, elementul de legătură cu proprietarii de galerii de artă sau comercianții cunoscuți de pe piața de desfacere.

Comerciantul stabilit în țările cu piață de artă nu riscă, de regulă, să participe la exportul ilegal din țara de origine. În situațiile în care își asumă acest risc, deoarece are contacte personale, și cunoaște mentalitatea, limba țării respective, descoperirea primei fapte în care este implicat atrage rapid încheierea activității sale de comerciant. Este și cazul făptuitorului, mic comerciant român stabilit în Marea Britanie, cu firme în Londra și în Florida, SUA, care a vândut unor case de licitații din New York două dintre brățările dacice excavate și sustrase ilegal din siturile românești ale Munților Orăștiei, ulterior recuperate de autoritățile judiciare române

“*Spălarea antichităților*” este o manevră frauduloasă destinată să disimuleze originea și natura ilicită a pieselor arheologice rezultate din activitatea infracțională, să creeze o aparență de legalitate și să le insereze în fluxul afacerilor legitime cu antichități. *Aparența de legalitate* creată artificial pentru artefactele care traversează „zona gri” și ajung în țara cu piață de artă se întemeiază pe părerea că modul de ieșire a unui obiect, legal sau ilegal, din țara de proveniență „nu se poate vedea pe el”. Comerciantul știe sau bănuiește din ce țară provine piesa însă preferă să nu fie informat despre traseul pe care aceasta l-a străbătut de la locul descoperirii și până la galeria de artă. În prezența unor atari circumstanțe, cumpărătorul percepe riscul pe care și-l asumă și poate pretinde ca prețul artefactului să scadă în mod corespunzător. Riscul unei cereri de repatriere crește proporțional cu prețul artefactelor, întrucât acesta cuprinde atât calitatea artistică, raritatea unui obiect cât și importanța sa culturală. Pentru reducerea acestui risc, comercianții au adoptat câteva procedee tehnice de vânzare cum sunt: luarea bunului cultural pentru vânzare în regim de *consignație*, cu plata unui comision reprezentând un procent din prețul de vânzare; *împrumutarea* bunului unui muzeu pentru a fi expus o perioadă de timp, după care acesta este considerat „spălat”, cu motivarea că fiind expus public nu s-au formulat revendicări²⁹.

Analizând problema „*spălării antichităților*” în vederea creării unei aparențe de legalitate, constatăm o similitudine cu practica judiciară creată în materia combaterii spălării banilor. Astfel, literatura de specialitate în materie de combatere a spălării banilor, a relevat că orice activitate infracțională poate fi descrisă prin trei elemente specifice³⁰:

- *inter criminis* – itinerarul parcurs de făptuitor de la rezoluția infracțională la faza actelor de pregătire, faza executării, finalizat prin consumarea infracțiunii;

²⁹ A se vedea B. Deppert – Lippitz, *op. cit.*, p. 12

³⁰ A se vedea Aug. Lazăr, *Ancheta antifraudă în mediul afacerilor*, Editura „Lumina Lex”, București, 2004, p. 21

- *modus operandi* – modul de operare alcătuit dintr-un complex de activități, deprinderi și procedee utilizate, ce caracterizează activitatea unui infractor înainte, în timpul și după comiterea unei infracțiuni intenționate;

- *punctum saliens* – punctul caracteristic, respectiv particularitățile de comitere observabile prin examinarea itinerariului infracțional.

În materia traficului cu antichități aceste elemente pot fi relevate prin examinarea atentă a circuitului actelor, mărfurilor și mijloacelor de plată, a succesiunii și logicii operațiunilor efectuate de traficanți, autenticității documentelor, titlurilor de valoare etc. activități ce permit *identificarea autorilor* și *punerea în evidență a intenției frauduloase (dolus ex re)* de a oferi o aparență de legalitate bunurilor culturale traficate.

Experiența judiciară în materie de combatere a spălării banilor, fiind în măsură să elucideze natura banilor murdari astfel, adagiul latin „*Pecunia non olet*” (Banul nu miroase), prin concluzia „*Pecunia olet*”, banul miroase, lasă urme iar traseul său poate fi verificat³¹. În mod similar, bunurile culturale furate lasă urme, începând cu gropile săpate în situl arheologic, mesajele de pe Internet și imaginile prin care bunurile sunt oferite la vânzare, detectoarele și documentele care indică preocupările braconierilor, alte piese („orfanii”) ale tezaurului rămase asupra acestora sau în țară, contractate de consignație sau facturi, sumele de bani virate în conturile participanților la trafic, achiziționarea unor bunuri de valoare (autoturisme de lux, locuințe, echipamente de detecție etc.). Un *modus operandi* similar spălătorilor de bani murdari îl reprezintă achiziționarea de către traficanți a unor spălători auto care să le permită, în continuare, acordarea unei aparențe de legalitate a banilor murdari produși prin valorificarea ilicită a pieselor care formează obiectul traficului.

Apariția comerțului electronic a oferit un *modus operandi* evoluat pentru rețelele de traficanți ce comercializează bunuri culturale a căror proveniență licită nu o pot demonstra cu documente legale. În circumstanțele în care site-urile internet le oferă posibilitatea de a efectua operațiunile fără a da amănunte clienților privind proveniența bunurilor, acest tip de tranzacții rapide, cu un control al administratorilor site-ului foarte redus, le conferă celor implicați o siguranță sporită privind păstrarea anonimatului.³²

Investigațiile efectuate în spațiul virtual au pus în evidență împrejurarea că pe eBay se vând un număr mare de bunuri de patrimoniu, obiecte de artă autentice, artefacte arheologice, reproduceri ale acestora. Modul de vânzare frecvent utilizat este licitația, vânzătorul având posibilitatea de a ascunde identitatea eBay a participanților care, în aceste circumstanțe, nu își cunosc partenerii de tranzacție. Alt mod de vânzare este cel în care vânzătorul care își prezintă artefactul stabilește un preț fix, mod cunoscut în domeniul eBay sub denumirea de “cumpără acum, la acest preț” (“*buy it now*”).

Plățile se efectuează prin modalitățile indicate de vânzător, fie prin sistemul pay pal, de transfer electronic al banilor, din contul cumpărătorului, în cel al vânzătorului, care poate fi controlat, fie prin sistemul *money order*, care permite încasarea banilor de la orice bancă, similar unui cec la purtător.

Tranzacțiile electronice rapide oferă posibilitatea rulării unui volum imens de piese arheologice în cadrul licitațiilor și obținerii unor sume de bani importante, rezultate din vânzarea acestor bunuri. Este de remarcat că prețurile moderate și subevaluate ale pieselor arheologice tranzacționate pe eBay

³¹ Aug. Lazăr, op. cit., p. 74. Conform experienței investigative a Direcției Naționale Antimafia din Italia, „banul murdar are miros, are gust și, de asemenea, are culoare” („il denaro sporco ha odore, ha sapore ed ha anche colore”) P.L. Dell’ Oso, *Combaterea spălării banilor murdari*, Lucrare prezentată la seminarul „Tempus” privind combaterea criminalității organizate, P.Î.C.C.J. București, 2001.

³² În studiile de specialitate, traficul internațional cu bunuri culturale este citat ca fiind una dintre principalele surse de bani murdari, utilizați inclusiv în *finanțarea activităților teroriste* internaționale. Întrucât genul de activitate criminală menționat este puțin cunoscut și cercetat, această sursă fiind aparent mai “curată” decât traficul cu armament, droguri sau persoane, manifestări criminale binecunoscute, care sunt atent supravegheate de organele de aplicare a legii, rețelele teroriste au început să-și arate interesul pentru acest domeniu cu un potențial financiar deosebit. A se vedea G. Matei, Em. Stancu, *Comerțul electronic cu artefacte arheologice, potențială sursă de finanțare a unor activități teroriste*, în “*Contribuția Criminalisticii la investigarea actelor teroriste și a altor evenimente cu consecințe grave*”, Asociația Criminaliștilor din România, București, 2006, p. 61.

nu atrag atenția, iar vânzările individuale nu depășesc baremurile legale pentru a fi raportate ca sume susceptibile de a constitui operațiuni de spălare a banilor.

Administratorii site-ului își declină orice responsabilitate privind bonitatea tranzacțiilor efectuate. Utilizatorii sistemului eBay răspund personal de toate aspectele privind descrierea cu acuratețe a obiectului, transmiterea către cumpărător, fără a avea obligația de a da relații vreunei autorități cu privire la proveniență sau dreptul de proprietate asupra bunului vândut, artefactul putând aparține vânzătorului sau altei persoane.

Practica de urmărire penală în mediul tranzacțiilor cu bunuri rezultând din braconajul arheologic a relevat ca modalitate de operare precaută a vânzătorilor indicarea ca loc de proveniență a artefactelor zone vaste aparținând aceleiași culturi, evitând să le localizeze proveniența în situl arheologic de origine. Spre exemplu, făptuitorul cetățean român, administrator de societăți comerciale cu sediul social în Marea Britanie și SUA, oferind spre vânzare brățări dacice din aur și tezaure monetare antice, provenind din siturile arheologice clasate monument istoric, din Munții Orăștiei, Dobrogea și alte regiuni ale României, le-a prezentat pe site-ul firmelor sale ca fiind artefacte de origine tracică, provenind din arealul cultural al Peninsulei Balcanice.³³

Conform aceluiași mod de operare precaut, vânzătorii scot pe piață tezaurele mari, divizate în tranșe de zeci sau sute de piese la fiecare sesiune de licitație. În acest mod, la efectuarea ofertei nu este riscat întregul tezaur. Pe de altă parte, după vânzarea unui lot de piese, cum ar fi brățări dacice, la vânzarea următoarelor piese este invocată buna-credință rezultând din vânzarea publică a pieselor anterioare. Astfel, făptuitorii, membri ai unei echipe de braconaj arheologic din Munții Orăștiei, după ce au localizat și sustras prin detecții și săpături neautorizate efectuate în situl arheologic Sarmizegetusa Regia, un tezaur compus din 3.000 monede din aur, tip Koson, au oferit spre vânzare Muzeului Național de Istorie a României și Băncii Naționale a României, loturi de câte 200 de monede, prezentate ca fiind moștenite de la antecesori. Ulterior, nemulțumiți de sumele primite, au valorificat restul tezaurului pe piața neagră, internă și internațională, a antichităților³⁴.

Același mod de operare presupune și alte precauții, cum ar fi stabilirea unor *prețuri de referință* care sunt ascunse licitatorilor, denumite "*prețuri de rezervă*", care, în momentul atingerii lor de către licitator, îi oferă acestuia posibilitatea să achiziționeze piesa. Artefactul este adjudecat astfel, de către licitator, numai în cazul oferirii acestui preț. În caz contrar, aceasta este repusă în procedura licitației la o sesiune viitoare.

Direcții metodologice de investigare a infracțiunilor contra patrimoniului cultural național

După evaluarea datelor ce caracterizează fenomenul infracțional, precum și capacitatea de reacție a organelor judiciare, demersul cercetării s-a materializat, ca soluție practică de ripostă, într-o metodologie de investigare a infracțiunilor specifice acestui mediu, ce implică recurgerea la *unități operative specializate* caracterizate prin *metoda de acțiune în echipă* condusă de procuror (*task-force*), *consilierea* de către specialiști în domeniul de interes și orientarea cercetării după următoarele direcții metodologice³⁵:

1. *Cunoașterea modului de operare (modus operandi)*, care presupune examinarea tipurilor de conduită ilegală utilizate de făptuitori în domeniul traficului cu bunuri culturale și stabilirea situației de fapt, concrete;

2. *Cunoașterea cadrului normativ* în domeniul protejării patrimoniului cultural, respectiv cunoașterea specificului activității din sfera de interes (patrimoniul cultural mobil, imobil, imaterial, subacvatic) și a dispozițiilor legale care incriminează manevrele ilicite;

³³ Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, dosar nr. 151/P/2005 (nepublicat).

³⁴ Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, dosar nr. 92/P/2006 (nepublicat).

³⁵ A se vedea Aug. Lazăr, *Ancheta antifraudă în mediul afacerilor*, Editura "Lumina Lex", 2004.

3. *Efectuarea actelor premergătoare urmării penale* prin organizarea fluxului informațional, a activităților investigative destinate verificării informațiilor și asigurării mijloacelor de probă;

4. *Utilizarea procedeeleor de descoperire și ridicare a înscrisurilor și mijloacelor materiale de probă* (cercetarea la fața locului, ridicarea de obiecte și înscrisuri, percheziția), în conformitate cu *ghidul operativ de investigare* conturat pe parcursul cercetării, cu *sistemul de referință* privind posibilitățile de documentare oferite de fiecare din sursele indicate și datele rezultate din *consultarea specialiștilor în domeniu*;

5. *Utilizarea procedeeleor tehnice de investigare* (constatări tehnico-științifice și expertizele) în vederea examinării circuitului pieselor, actelor, mijloacelor de plată și stabilirii prejudiciului; a autenticității, regiunii geografice și sitului din care provine artefactul, perioadei istorice căreia îi aparține, dacă acesta a făcut parte dintr-o colecție, dacă a fost extras recent dintr-un sit arheologic (descoperire izolată sau tezaur);

6. *Disponerea efectuării interceptărilor, înregistrărilor audio-video, valorificarea listing-urilor convorbirilor telefonice, a imaginilor* prezentate de părți în vederea descoperirii infracțiunilor, a identificării faptuitorilor și a conexiunilor infracționale ale acestora în diverse medii, a punerii în evidență a conduitelor neprecaute care să dovedească o conștiință vinovată;

7. *Ascultarea persoanelor* (părți vătămate, martori, învinuiți sau inculpați), utilizând tactici speciale, adecvate pentru stabilirea împrejurărilor comiterii faptei, a modalităților de operare, a identității și contribuției faptuitorilor la realizarea manevrelor ilicite, a locului unde au fost ascunse bunurile etc.;

8. *Luarea măsurilor asigurătorii privind reparațiile civile*, în vederea protejării drepturilor părții civile și garantării realizării eficiente a acțiunii civile;

9. *Luarea măsurilor preventive* în cazurile și condițiile prevăzute de lege, în scopul înlăturării riscului ascunderii învinuiților sau inculpaților, distrugerii ori alterării urmelor infracțiunii, sustragerii de la urmărire penală sau pedeapsă, zădărnirii aflării adevărului;

10. *Prezentarea materialului de urmărire penală* în vederea verificării valorii probelor administrate, creării condițiilor necesare pentru ca învinuitul (inculpatul) să le poată examina și să contribuie la clarificarea cauzei sub toate aspectele în vederea justei soluționări a acesteia.

În condițiile globalizării criminalității contra patrimoniului cultural, când infractorii ce locuiesc într-o țară se întâlnesc adeseori într-o altă țară și organizează săvârșirea faptelor într-o a treia țară, iar produsul acestora îl ascund sau îl investesc într-o a patra țară, *structurile investigative europene* trebuie să fie cel puțin la fel de *mobile, să-și comunice în timp real informațiile*, să fie capabile de a găsi operativ, în alte țări, *probe admisibile în țara în care se va desfășura judecata*. Dinamica organizării și specializării rețelelor infracționale, adoptarea unui *modus operandi* evoluat impun o *dinamică similară a organizării și specializării structurilor investigative*, utilizarea tehnicilor speciale de supraveghere operativă și cercetare, adecvate noilor moduri de operare, aplicabile întregului spațiu judiciar european.